

## In memoriam Elisabeth Gottschalk (1912-1989)

M.W. Heslinga

*Wij vertrouwen erop dat deze studie in wetenschappelijke kringen evenveel goede diensten zal bewijzen als ons vroeger werk betreffende West Zeeuws-Vlaanderen, zoals voor de identificatie van namen, voor bepaalde aspecten van de institutionele geschiedenis, voor een beter begrip van de landschapsgenese, voor het corrigeren van in de literatuur rondwarende misvattingen, etc. In verschillende opzichten kan dit werk een stimulans zijn voor verder onderzoek.* Aldus schreef mevrouw Gottschalk in het laatste van de inleiding tot haar historische geografie van Oost Zeeuws-Vlaanderen c.a., *De Vier Ambachten en het Land van Saafinge in de Middeleeuwen*, verschenen in 1984.

Het valt buiten het bestek van dit korte gedachtenisartikel de wetenschappelijke verdiensten van Maria Karoline Elisabeth Gottschalk (Mönchen-Gladbach 28 oktober 1912 – Amsterdam 14 september 1989) uit te meten. Dat is al op tal van plaatsen geschied: coram populo bij haar afscheid als lector in de historische geografie aan de Universiteit van Amsterdam op 19 december 1977, en de jaren door in vak- en andere tijdschriften in vele besprekingen van haar publikaties. Haar publikaties worden hierachter opgenoemd; de soms zeer diepgravende recensies daarvan verdienen ook ergens opgesomd te worden – misschien eveneens in dit tijdschrift?

Wat hier niet ontbreken mag, is een summier overzicht van de levensloop van mevrouw Gottschalk. De redactie van het liber amicorum, *Historisch-geografische bijdragen betreffende Laag-Nederland* (een special van het Geografisch Tijdschrift), dat haar in 1977 ten afscheid is aangeboden, heeft daarvan afgezien, het respecterend dat mevrouw Gottschalk ondubbelzinnig te kennen had gegeven van 'zoiets' niet gediend te zijn. Het is misschien toch enigszins in haar lijn als hier uitgegaan wordt van de woorden waarmee zij destijds de hierboven al aangehaalde inleiding besloten heeft. Deze bieden tenminste drie aanknopingspunten.



Die woorden betekenden in de eerste plaats de afsluiting van een veeljarig onverdroten tijdroepend onderzoek. De omvang daarvan is door weinigen bevroed – maar dit geldt evenzeer, of nog meer, voor haar driedelige magnum opus, *Stormvloeden en rivieroverstromingen in Nederland* (gaande tot 1700), dat verschenen is in de jaren 1971-1977. Toen dat grote project zijn voltooiing naderde, is 's schrijfsters interesse teruggekeerd naar Zeeuws-Vlaanderen. Dat is de streek waar haar toewijding voor historisch-geografisch onderzoek was opgewekt en waar in feite haar wetenschappelijke loopbaan een aanvang had genomen.

Het is op het eerste gezicht opmerkelijk dat een Limburgse, en dat was zij, zich met dit landsdeel zeer verbonden is gaan voelen. Zij had toch een heel stuk van haar schoolopleiding genoten in internaten maar is, waarschijnlijk tegen de verwachting van haar omgeving in, niet ingetreden. Zij zou haar hele verdere leven, bij alle tegen- en voorspoed die haar ten deel zijn gevallen, eigen wegen blijven bannen. Na zich voor het lager onderwijs te hebben bekwaamd, heeft zij zich toegelegd op de akte aardrijkskunde m.o. Zo kon zij, na het la-

ger onderwijs in Margraten te hebben geënd, als lerares een nieuwe omgeving zoeken. Na een jaar in het nabije Helmond heeft zij in 1942 eenzelfde baan in het verdere Oostburg aanvaard.

Het is Dr. J. P. Bakker (later hoogleraar in de fysische geografie aan de Universiteit van Amsterdam) geweest die, toen hij haar wetenschappelijke aanleg en belangstelling had leren kennen, haar aangemoedigd heeft in Zeeuws-Vlaanderen eenzelfde onderzoek in te stellen als mevrouw A.W. Vlam op Walcheren had verricht. De oorlogsomstandigheden hebben haar van veldwerk afgehouden, maar niet van archief- en literatuurstudie. De eerste uitkomsten daarvan zijn, met al haar andere bezittingen, bij gevechtshandelingen verloren gegaan. Dit heeft haar er niet van weerhouden – zij was in Limburg ook al door de oorlog berooid geworden – na de bevrijding opnieuw te beginnen.

Het is haar toenmalige collega voor Nederlands, Dr. Jan de Vries, geweest die haar aangespoord heeft naast haar leraarsbaan een universitaire studie op te vatten. Haar keuze is toen gevallen op de sociale geografie in Utrecht. Met het oog daarop heeft zij in 1949 haar werkkring in Oostburg verwisseld voor een leraarschap in Rotterdam. Haar voornaamste mentoren in Utrecht zouden de hoogleraren J.B.L. Hol (fysische geografie) en D.Th. Enklaar (mediaevistiek) worden. Haar succesvolle studie heeft in 1958 op initiatief van haar promotor A.C. de Vooy geleid tot een benoeming als wetenschappelijk medewerkster voor de historische geografie in Utrecht, en in 1962 op aanstichting van J.P. Bakker tot een leeropdracht voor hetzelfde vak in Amsterdam.

Mevrouw Gottschalk is intussen haar geliefde Zeeuws-Vlaanderen trouw gebleven. In 1955 en 1958 verschenen haar twee boeken over West Zeeuws-Vlaanderen, het eerste deel als haar (met een cum laude bekroonde) proefschrift. (Beide boeken zouden in 1983 herdrukt

worden). Het heeft haar grote voldoening geschonken, na haar afscheid als lector in 1977 nog zes jaren aan Oost Zeeuws-Vlaanderen te kunnen werken en daarmee 'haar' middeleeuwse geografie van dit zo dikwijls veronachtzaamde landsdeel tot een goed einde te brengen. Zij had met haar ijzeren zelfdiscipline gepland dat het laatste deel op haar 70e verjaardag, d.w.z. op 28 oktober 1982, gereed zou zijn. Het kon echter nog enkele weken eerder afgerond worden.

Om op de inleiding van Oost Zeeuws-Vlaanderen terug te komen: de schrijfster kon er met recht op vertrouwen dat op diverse door haar aangesneden thema's in wetenschappelijke kringen zou worden voortgesponnen. Opvallend is dat zij eveneens geappelleerd heeft aan de bewoners van de streek. Er is onder historisch-geografen wel eens gezegd dat zij haar – en hun – wetenschap als een ouderwetse *Privatgelehrte* in een soort van ivoren toren beoefende, aan anderen dezelfde strenge maatstaven aanlegend die zij voor zichzelf aanhield. Wat daarvan zij, de schrijfster sprak de hoop uit dat de bewoners, wie het, naar haar gebleken was, nimmer aan historische belangstelling had ontbroken, kennis en begrip van het kleurrijke middeleeuwse verleden zouden verwerven. Die toch vormden *een basis voor verdere uitbouw van de streekgeschiedenis, die niet zelden van ruimere dan alleen locale betekenis is*. Kan het zijn dat in dit beroep, behalve haar verknochtheid met de streek, de erkenning heeft doorgeloken dat zijzelf eenmaal ook door prille historische belangstelling voor de eigen omgeving tot de studie van de historische geografie is gekomen?

Ten slotte: de inleiding heeft tevens het einde van haar wetenschappelijke werkzaamheid gemarkeerd. Zij heeft toen, gedecideerd als zij was, onder haar studie een streep gezet en gelijk van al haar studieboeken en materiaal afstand gedaan. Zij heeft zich daarna hoofdzakelijk aan haar hobbies gewijd, met name de muziek en de letterkunde. Ook toen heeft zij een

strikte regelmaat betracht waarin al haar activiteiten hun vaste plaats hadden – echter nu en dan onderbroken als zij met de kinderen van een paar bekenden kon optrekken. Zelfs in deze jaren heeft zij zich slechts voor enkelen opengesteld en is zij tot de meeste collega's een vormelijke distantie blijven bewaren. Of zij op die wijze echt tot haar recht is gekomen?

### Lijst van publikaties van M.K.E. Gottschalk.

Niet opgenomen zijn de vele boekbesprekingen van haar hand, zoals die onder meer verschenen in het Geografisch Tijdschrift en het Tijdschrift KNAG.

1. De oudste kartografische weergave van een deel van Zeeuwsch-Vlaanderen. In: *Archief Zeeuwsch Genootschap*, 1948, pp. 30-39.
2. De oudste kaarten der waterwegen tussen Brabant, Vlaanderen en Zeeland (samen met W.S. Unger). In: *Tijdschrift KNAG*, 67(1950) pp. 146-164.
3. De Middeleeuwse Braakman. In: *Tijdschrift KNAG*, 70(1953) pp. 184-194.
4. Het verval van Brugge als wereldmarkt. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1953, pp. 1-26.
5. Historische geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen. 2 dln. Assen 1955 en 1958 (2e dr. Dieren 1983, waarbij in deel 1 is toegevoegd: 'Woord vooraf bij de tweede druk', 5 pp.).
6. De ontginning der Stichtse venen ten oosten van de Vecht. In: *Tijdschrift KNAG*, 73(1956) pp. 207-222.
7. De waterbeheersing in het Stichtse veengebied ten oosten van de Vecht ten tijde van de ontginningsperiode. In: *Tijdschrift KNAG*, 73(1956) pp. 311-317.
8. Aspecten van de historische geografie van Westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen aan de hand van enige kaarten. In: *Tijdschrift KNAG*, 73(1956) pp. 7-22.
9. Some Aspects of the Development of Historical Geography in the Netherlands. In: *Tijdschrift KNAG*, 77(1960) pp. 319-323.
10. Het Naardermeer en zijn omgeving historisch-geografisch gezien. In: *Tijdschrift KNAG*, 78(1961) pp. 2-21.
11. Historische geografie in theorie en praktijk. Openbare les gegeven bij de aanvaarding van het ambt van gewoon lector in de Historische Geografie aan de Universiteit van Amsterdam op 13 oktober 1964. Assen 1964.
12. Historische geografie van Zeeland. In: *Zeeuws Tijdschrift*, 16(1966) p. 48.
13. De Zanddijk bij Egmond en zijn legenden. In: *Geografisch Tijdschrift*, 3(1969) pp. 111-117 en 333.
14. Le défrichement et l'agriculture dans les anciens Pays Bas méridionaux au moyen-âge. In: *Chateau Gaillard IV. Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde*. Gent 1969, pp. 54-68.
15. Historisch-geografische ontwikkelingen in en om Soest. In: *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1970, pp. 103-132.
16. Die Abteilung Historische Geographie an der Universität Amsterdam. In: *Onoma*, 16(1971)1/2, pp. 204-205.
17. De Sint Elisabethsvloed. De legendarische stormramp van 1421. In: *Spiegel Historiae*, 6(1971)12, pp. 668-675.
18. Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland. 3 dln. Assen 1971, 1975 en 1977.
19. The Medieval Esdorp (German Eschdorf) of Soest, North-East of Utrecht and the Neighbouring Deserted Village of Hees. In: R. H. Buchanan, R. A. Butlin and D. McCourt (Eds.), *Fields, Farms and Settlements in Europe*. Newery 1976, pp. 48-52.
20. Holland tussen Maas en IJ in de greep van middeleeuwse stormvloed en rivieroverstromingen. In: *Spiegel Historiae*, 11(1976)2, pp. 108-115.
21. Historische geografie, een inter-disciplinair vak. Eenheid in verscheidenheid. In: *Geografisch Tijdschrift*, 11(1977)3, pp. 206-213. Onder de titel 'Historische geografie van Noord- en Zuid-Holland' voor een deel eveneens verschenen in *Holland*, 10(1978)5, pp. 277-280.
22. Die Bedeutung geografischer Faktoren für die wirtschaftliche Entwicklung von Hafenstädten: die IJsselstädte und Amsterdam in der frühen Neuzeit. In: *Berichte zur deutschen Landeskunde*, 52(1978) pp. 203-212.
23. Luchtatlas van Nederland. Bussum 1978. Hieruit: Soest, een Goois esdorp (pp. 58-59); en: De ontginning van het Hollands-Utrechtse veengebied (pp. 99-100).
24. Subatlantische transgressiefasen en stormvloed. In: A. Verhulst en M. K. E. Gottschalk (red.), *Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België*. Gent 1980, pp. 21-27.
25. De Vier Ambachten en het Land van Saaftinge in de Middeleeuwen. Een historisch-geografisch onderzoek betreffende Oost Zeeuws-Vlaanderen c.a. Assen 1984.
26. Früher mitteralterlicher Deich- und Wasserbau im Nordseeküstenbereich der Niederlande. Bemerkungen zum Forschungsstand. In: *Siedlungsforchung*, 3(1985) pp. 101-110.